

Povratak

Isnam TALJIĆ

Puče glas i do akšama stiže do Gurdića:
- Idu! Vraćaju se. Dolaze nakon duge
askerije na koju ih je digao paša Latas
kad se stuštio da po Bosni u korijenu zatre
bošnjačku uzjogunjenost preostalu još od bune pod
Gradaševićem.

Idu!

Ima da saspu iz pušaka.

I da se, po tome, razabere koliko ih se vraća...

A nikad se iz takvih pohoda svi ne vrate.

Sve što zna za sebe u Gurdićima nije se
smirivalo. Svunoć. Namah su, da bude još za vidjela,
poklani ovnovi, pa poistilahe guljeni. Razapinjane
i usoljavane kožice. Odvajane cjepke, od kojih će
buknuti vatra, i čvornate klade, koje će držati žar
kad se počnu okretati ražnjevi.

Majke, kao prave svekrve, nadgledale su
spremanje po kućama.

Nene, onemoćale životom i bahildisane
radosnim haberom, samo su ponavljale riječi
ushita, pa se udarale po ustima, uz neizostavno:
"Mašallah".

Dječurlija, izmorena trčkanjem za psima i
ovcama, u čudu su se zgdela s ishlapjelim starcima
pa, uljuljkana u zanesljivost sna svečanom hićom
uokolo, pozaspala po šiltetima, neraspremljena i
nepokrivena, s poluotvorenim očima, da bi i njih,
prije sabahskog ezana, probudilo hlupetanje i
klepetanje, dozivanje i odazivanje i mirisi mirodija.

Razvlačene su jufke iz nadošlog, sinoć
zamijesenog tijesta, za najraznoražnije pite i pitice

- od ćakišica s tučijim mesom do đuzlema s
istucanim orasima, pri čemu će svekrve ponavljati
svoje: "Pita se, snaho, peče u šporetu, a tvoje je da
se, cunjajući oko nje, pečeš oko šporeta".

U banjicama su pljuštali slapovi hladne vode
slijevajući se niz uzvrištalu golotinju gurdićkih
nevjesta, a napolje, kroz lule, isticala bistra i
umlačena voda. Potom su njedra i pazuha moćile
ćabenskim mirisima.

Rasplitane su i pletene kose...

Druge horoze selo iščeka spremno, premda je
do dolaska njihovih bilo da se načeka i načeka.
Dotad bi se i na volu, kad bi ga sad naturili na ražanj,
ispekli svi slojevi mesa. Još je rano, a pripremljeni
ražnjevi s janjadima bit će pristavljeni uz vatru sahat
pred podne. Da se janjetina može uhasuliti do
ikindije. Njihovi neće prije.

U čaršiji će klanjati džumu, pa će okrenuti uz
Vratolomac, odakle će se oglasiti pucnjavom. Na
sahat odatle javit će se pjesmom. Jest, zapjevat će.
Koliko god ih se vratilo i u kakvom se god stanju
vraćali, najavit će se pjesmom.

Jest, s pjesmom će. I još kakvom! Nije džabe
ostalo: "Kroz Gurdiće ne puštaj avaza!" Ono, u
svakome dijelu Bosne nađu se mjesta koja se s
nećime posebno diče, sa svime i svaćime, mnoga i
da su po pjevanju čuvena, ali Gurdama u pjesmi
nejma premca. Koji su oni pjevači! Svi redom. Da
im nije ravnih od Bosne do ravnoga Srijema. Niti
bi ga se do Stambola našlo da se usudi zamujeziniti
ispred njihove džamije a da nije njihovoga roda. Ni

na njivi, uz žetvu, da se sa njihovim curama natpjevava. A tek uz kopanje! Sami nisu ni morali uzimati motike u ruke. Toliko ih se tražilo da je jedan pjevač iz Gurdića na mobama imao cijenu i kao pet najboljih kopača. A kome uspije da mu, uz okopavanje kukuruza, Gurde pjevaju na njivi, nije trebao brinuti hoće li mu se odazvati kopači.

Gurdama je pjesma familijarna. Obilježeni njom. Rađaju se s takvim darom. I kad se dijete prvi put oglasi, njihovo ne kmekne, nego pusti glas koji nije dreka.

Helem, i oni na koje se čeka da se vrate iz askerije, najavit će se pjesmom. Ima da se oglase pred ikindiju.

A od sabaha do ikindije, na ljetnom danu, ima ihi-hi. Sahat jedan otegne se kao gladna godina. I da je jedan, pa hajde-de. Nego je više od deset debelih sahata. I to, još, kad se čeka! I to kad se čeka a ne zna se koga će se dočekati. Ni koliko ih se vraća. Ni koji su ostali u životu. Ni je li koji ostavljen kod hećima dok mu se izvida ljuta rana. Ili je zaostao poradi drukčije nevolje. Niti se zna ko od onih koji su otišli neće doći ni uz današnju ikindiju, ni poslije, niti ikad.

Može, ono, biti i da se svi vrate. Kao što su se, ostala je priča, kad se Gurde dizalo na askerluk poslije prethodne velike bune na Bosni...

Uvijek je sve moguće. Pogotovo što su Gurde bolji u ratovanju negoli i u pjevanju. Ali, opet, ne pamti se da je na Bosni bilo veće pomutnje, niti joj je većega jada i belaja nanijeto, nego što nastade ovo pod Latasom.

Jesu se, za prethodne velike bošnjačke bune, kad je Mehmed-paši Kukavici zapalo da u suru uvodi svoj narod po sjeveroistočnoj Bosni, svi vratili u Gurdiće. Samo, bilo je svakakvih jezika. I da su Gurde izdali. I da su bili gazije. I uz obje tvrdnje proturane dvije jednako suprotne istine. Te, Gurde omahnuli pred Ahmet-pašom i nisu udarili na bundžije, nego im se i sami priključili. Te, Gurde omahnuli pred bundžijama i stavili se uz stambolske kute.

Tako.

Bez premca je u prepričavanjima bilo njihovo sudjelovanje u gušenju bune. I po hrabrosti. I po izdaji. A nikako nisu mogli oboje. Nisu mogli biti i na ovoj i na onoj strani. Niti je moglo biti da ne budu ni na jednoj strani.

Jedino se odista znalo da nisu utekli. Mogu biti i svakakvi, ne mogu nikakvi; nisu kukavice.

Tek, nekim čudom, vratili su se netaknuti. Ni kuršumom. Ni bodežom.

Niti se vlast, poslije, javno odredila o njihovom askerluku pod Mehmed-pašom Kukavicom. To ama baš ničim, ni njima ni njihovom okruženju, nije stavljan na znanje. Ni da se zadovoljno, ni da se nije zadovoljno Gurdama. Time su obje mogućnosti govorkanja ostavljene bez stvarnog utočišta. Pogotovo što se od samih Gurda ništa nije moglo saznati. Osim što se nikako nije moglo sakriti da su se vratili osakaćenih duša; i izrešetanih kuršumima i izbodenih noževima.

Nijedan između njih, ni ocu kad im je bio na samrti, ni ženi u zanosu ljubavne pomame, niti sinu u času svoje smrti, nijedan nikad nijedne o tome nije prozborio. Ili i jest, ali se ništa nije moglo saznati izvan Gurdića.

Ili je čitava ta generacija obavezanih askera odnijela tajnu u kabure o tome kako je i šta je bilo s njima pri slamanju velike bošnjačke bune protiv turske carevine u sjeveroistočnoj Bosni? Ili njihovi potomci, ako su i znali, kao da su zaliveni vrelinom olovom, usta o tome nisu otvarali? Uglavnom, odsučeno je.

A niti je to i bilo ratovanje u kakva su Gurde odlazili.

Išli su na tuđe careve, kraljeve i krajeve. Osvajane zemlje i pripajane Osmanskoj carevini. Nekad-tenekad hodili su i po samoj Bosni, ali su po Bosni samo zarad opomene kad se Bošnjak uzoholi, pa da ga se na vrijeme podsjeti da nije bošnjačko ruku dizati na carevinu koja je i njihova.

To pod Ahmet-pašom Kukavicom bilo je drukčije. Tada je bilo da su Gurde trebali udariti na Bošnjake.

Jesu li?

Nisu li?

I opet je isti vakat naišao.

Iznova krenulo u sjeveroistočnoj Bosni.

Taj Gradašćević.

Iz nedalekoga Gradačca.

Begović. Kapetan među kapetanima. Husein-beg.

I opet se jednako htjelo: podignuta sablja na Stambol. Biva, Bošnjaci da budu svoji na svome više negoli im se to brani iz Stambola.

Zaljuljalo se Bosnom.

Gradašćević s bošnjačkom vojskom potukao Turčina na polju Kosovu.

I, bi, haman, i u Bosni Bosnu odbranio, ali se ubacilo smutnju među Bošnjake...

I opet iz Stambola s vojskom otposlat paša koji je sa bošnjačkih strana. Samo, još siloderniji od onoga Ahmeta, koji im je, Stambolijama, dokazao da je Bošnjačina i da nije kukavica, iako jest Kukavica. Pa da sad i ovaj Omer dokaže da nije Omerica i svoje nebošnjačko pašinstvo potvrdi ovamo odakle je i krenuo za Stambol.

I da ni sad, kao i nikad dosad, ko zna po koji put isponova, dizanje na vojsku ne zaobiđe Gurde.

Njima je prvima stigla dojava.

Otišli su virkajući se i između sebe mrko poprijeko. Kakvi i jesu. Svaki isti. Mrki i prijek. Mrki i prijeki Gurde. Takva je ostala i priča o njihovim precima da su bili kad su se vratili iz Ahmet-pašine askerije.

Zna Omer ko se prvi u vatru priziva.

Ovakvi!

Ranjeni biljegom nasljeđa. S nejasnom, ali teškom krivnjom, kakva u ratnim pohodima navlači krv na oči. I samo je nova krv može sprati. Takve treba na askerluk! Kad je tvrdo, da budu bjesniji od najbjesnijega paščeta. Pa još gurdičkoga soja, stasa i snage. I ratničke slave!

Takvima na ponos udariti.

Samo im treba pokazati pravac. Nametnuti im ga. Privoljeti ih. Bilo kako. Svakako. Ali, staviti ih na svoju stranu. Ima da se siti naubijaju. Ako treba, i između sebe.

Zna Omerčina.

On, protiv svojih bivših komšija, zarad svojih sadašnjih gospodara.

Okupio njih da krenu zarad svojih nekadašnjih gospodara, protiv svojih sadašnjih komšija.

Gurdama je, odavno, i ime bosansko. Tako im se i selo zove. I njih, svakog ponaosob, tako zovu. Preostalo im od bivšeg imena. Pravo im se zagubilo. Da su, davno nekad, ovamo došli. Odnekud. Odande gdje se sastaju i rastaju zemlje Perzija, Sirija, Anadolija i Irak.

Kurdi!

Krenuli iz svoga kraja s vojskom pred kakvom je sada paša Omer. Oni su išli ispred vojske. S vojskom, ali ispred vojske. Prethodnica. Upadnici. Prepadnici. Akindžije. Jurišna konjica.

Njihovi preci pošli su još s Ebul-Fethom. S Mehmedom Fatihom. Sultanom sultana. Vladarom

vladara. Božijom sjenom na zemlji. Ko ne bi krenuo s takvim sultanom?! Oni su jahali ispred Osvajačevih prvih redova.

Unajmljeni ratnici.

Iz zemlje u zemlju. Ruši carstva i kraljevstva. Pripajaj ih Carstvu.

Dok im ne osanisalo da se samo potučaju s vojskom. I baš u Bosni skrasili. Svidjelo im se.

Prepoznali, zar, u najvećoj komociji prave Bosne, kad se u nju s istoka nahrupi, svoj Kurdistan?

Radi nečeg su ovdje odabrali sebi hise zemlje kojom ih Carstvo nagrađuje za zemlje koje je s njima osvajalo. Ko će znati zašto, ali je u priči ostalo da su im se posebno svidjeli visoki borovi na Paležu.

Takav je propis: osim u plijenu i plaćom, najistaknutije akindžije dobijaju i zemljišne posjede. Ali, bilo je da se pojedincu ili grupi dadne zemlje na tri strane Carstva. Da budu, odjednom, nagrađeni i na Mašriku, i na Magribu i u Rumeliji. Da se, zar, ne bi na jednome mjestu zakopitili i skrasili, pa se zblížili i orodili s okolicom. Od toga je Carstvu veća šteta nego što je korist da se ljudstvo premeće s jednoga njegovoga kraja na drugi kraj i miješa između sebe...

I zaboravilo se gdje su Gurdama još data imanja. Ako su i data. I ko je od njihovih na druga dva mjesta otišao. Ako je i otišao. Zatureno. Pogubilo se u sjećanju. Osim što je ostalo da se prenosi kako su njihovi preci, koji su bili osmanska prethodnica u Bosni, projahavši Glasincem, kraj samog izvora Bioštica, u kamenu uklesali: Su çok, ekmek yok. Da opomenu. Da vojsku iza njih ne zavara iznenadno izobilje vode na bezvodnoj i komotnoj visoravni između Javor-planine, Glasinca i Romanije, pa da ne razapinju čadore ni za kratak tabor. Ali, čim su u kamenu zapisali, nisu ostavili znak samo onima koji su neposredno iza njih nailazili, nego i onima koji će i znatno poslije nailaziti - da je vode mnogo, ali da nije ovdje kruha tražiti.

Ostao je biljeg u kamenu...

A, kasnije su, ni na sahat hodom odavde - nije konjem nego samim insanskim korakom - odabrali sebi zijamet. Ili baš ta ili neka od slijedećih generacija gurdičkih ratnika opredijelila se da se ovdje skrasi.

Odabir im bio potvrđen. S obavezivanjem da će se odavde na askerluk dizati dok je i njih i ove carevine.

Ijesu. Dizali su se. I o tome se pronosile priče. O njihovome gazijstvu.

Osim što nije jasno kako su se ponijeli pod Mehmed-pašom Kukavicom, kad se, može biti, još nisu bili dovoljno pobošnjačili, pa su, može biti, za carsku računicu digli ruke na narod u koji su se i sami, neminovno, utapali.

A možda i nije bilo tako.

Možda su već dovoljno bili Bošnjaci, pa su, kad već i sami nisu bili među predvodnicima pobune, odbili okrenuti se protiv Bošnjaka.

Ali, ni neutralni nisu mogli biti. Ako su i bili, onda su u tome grdno zgriješili. Najsmrtnija je varka pomisliti da u bunama i ratovima može biti neutralnih.

Kako god da je bilo, moralo je biti da su ili Carevina Gurdama ili Gurde Carevini na jedvite jade progledali kroz prste u ime ranijih međusobnih zasluga.

Pisnu iz svehlih staračkih pluća. Zaciktaše žene. Podvrisnu ne jako muškinje. I to se glasanje stade nadjačavati s pucnjavom koja dopre s Vratolomca.

Idu!

Puške su sasule gromko.

Moralo je značiti da ih ide dosta.

Dobra većina je preživjela.

Početni ushit čekalaca bi prepokriven skramom zebnje. Njihovim licima pređe sjena slutnje. Damarima im zastruja strijepnja.

Više nije bilo kao sinoć. Kao do jutros. Kao jutros. Kao do maločas. Kao dok se osjećala radost iščekivanja.

Čekanje samo što nije dovršeno. Svakoga trenu javit će se pjesmom. Zapjevat će odande odakle će biti sigurni da će ih se čuti.

Ne prođe ni sahat od pucnjave, začu se. Pjevaju.

Jednoj po jednoj snahi - koliko god se upinjale da se prikriju pred ostalima - iz prsa se otimao uzdah olakšanja. Padao im teret sa srca kako je koja prepoznavala glas svojega pjevača.

Većina ih se više nije ni bavila razaznavanjem pjevača od pjesme. Niti su opterećivale srce spoznajom da muževi ne pjevaju veselo, nego da dopire teška, otvrdla, u krkljanju krvi i hropcu ogrezla pjesma. Samo su osjećale da im je odlahnulo kako je koja, sasvim pouzdano, uznavala

da se otela zlehudosti hudovištva. Drukčije izraženo radovanje bilo bi zjurado spram jetrva koje su još bile na neizvjesnim mukama.

Sedam žena jednako je bilo usplahireno. Toliko ih je i dalje naprezalo uši.

Ništa.

Ni opet.

Nijedna od njih nije raspoznavala mužev glas.

I zavlada muk.

Pjevači se spustili prema potoku i pjesma im se izgubila.

Samo je još malićuk popričekati, pa će se razgovijetno ukazati uz kosinu pred samim kućama.

Dok i ne izniknuše ispod kose.

Sinu lice i sedme od skahrenih nevjest!

Tenzilu, ženu Hazimovu, obli rumen. Ugledala i ona kućnog domaćina!

Baci se pred njegovoga konja i stade ljubiti muževe čizme u uzengijama.

- Što mi i ti ne zapjeva?! Što! Što? Što! - jecala je tiho, sretna i presretna, zagledajući po njemu.

Konjanik je šutio. Nijem. Mrk. Skamenjen.

Napokon prozbori:

- Zar ne vidiš?! Zar ovakav?!

- Da si ti meni zapjevao, pa makar! Da se zna da si se ti meni živ vratio... - jecala je, jednako sretna.

- Eto šta nam učiniše... Za šestericu nas umanjše... I mene, sedmoga, najbolje bi bilo pridodati našim rahmetlijama... Zar ne vidiš... - prostenja, više i ne pitajući, kao da se pravda, Hazim Gurda.

Nevjesta je jednako ljubila muža. Sad u čizme. Sad u skute. Obraza mu se, odozdo, ni propeta na prstima, nije mogla dotaći.

- Samo neka si se ti meni živ kući vratio, srećo moja!

Utom se, s ezan-taša ispred džamije, javi mujezin ikindijskim pozivom na namaz. Četverica najprobranijih među konjanicima hitro sjahaše i stupiše pred Hazima. Jedan je pridržavao konjanika u sedlu, drugi je držao konja za ular, a dvojica driješila uvezane i utegnute konopce koji su Hazima zatezali i činili ga - iako bez obiju ruku do ramena - uravnoteženim u sedlu.

- One vaške Omericine, šta nam poćiniše... - ponavljao je gazija svojoj hanumi.

BILJEŠKA O PISCU

Isnam Taljić, rođen je 1954. godine u Vlasenici, gdje je živio do velikosrpske oružane agresije na njegov rodni kraj. Dotad je bio reporter i urednik u sarajevskom dnevnom listu "Oslobođenje", a potom urednik u "Ljiljanu".

Za novinarstvo nagrađivan više puta: tri puta godišnjom nagradom lista "Oslobođenje" te povodom 200. broja "Ljiljana", godišnjom nagradom Udruženja novinara BiH (1986.). Nagrađivan i na natjecanjima za pripovijetku; uz ostale, tri puta dobio prvu nagradu Zija Dizdarević. Proza mu je prevedena na engleski, slovenski, češki, mađarski, albanski i švedski jezik.

Objavio šest romana: *Progonjenik i bogorodica*, *Sezonac*, *Množina crvenih snovanja*, *Tigar*, *Roman o*

Srebrenici i *Put iz Mekke* te knjigu reportaža *Čovjek koji popravlja vrijeme* te knjige kratkih priča: *Noć bez zore* i *Drvo red srebrenih nevjesta*, knjige ratne proze: *Nema nama života bez Bosne*, *Muhadžiri*.

Pripovijetka *Povratak* je iz zbirke pripovijedaka u rukopisu *Kuća na Drini*, pisane je od 1992. do 1999. godine. U početku kao pokušaj rekonstrukcija jedne od neobjavljenih knjiga koje su mu propale u okupiranoj Vlasenici početkom 1992. godine, ali se to pokazalo nemogućim, pa je iz temelja nastala (n)ova knjiga.

m